

DR. H. TÓTH ISTVÁN
egyetemi vendégoktató
Lomonoszov Egyetem
Moszkva

Irodalmi feladatgyűjtemények 10–14 éves olvasóknak

A *Mozaik Oktatási Stúdió* neve hallatán az igényes kiállítású, tetszetős kivitelezésű és szakmailag korrekt természettudományos taneszközök mellett az alsó tagozatos gyermekeknek készített, ugyancsak színvonalas olvasókönyvcsalád és magyar nyelvi tankönyvsorozat jut a gyakorló pedagógusok eszébe. Újabban a felső tagozatosok érdeklődését felkeltő anyanyelvi és irodalmi tankönyvgyűjtésekkel jelentkezett a szegedi illetőségű kiadó.

A sokoldalú készségfejlesztést, a művek sokoldalú megközelítését szem előtt tartó, ugyanakkor az irodalomtanításban eddig szokatlan műfajjal mutatkozik be most a *Mozaik: irodalmi feladatgyűjtemények*kel. Először a középiskolai korosztályok diákjai és tanárai örvendhetnek ennek a – valljuk meg őszintén: helyét kereső – taneszközfajtának, s mostantól a 10–14 évesek is barátkozhatnak, s reméljük, meg is barátkoznak hamarosan a nekik készült könyvsorozattal.

A *10–11 éves gyermekek* irodalmi feladatgyűjteményének címe *Hetedhét határban*, amely a mesék, mondák, mítoszok világába vezeti a korosztály olvasóit. A *11–12 évesek* a *Legendák nyomában* segítségével kalandozhatnak a régi magyar irodalom világának kezdeteinél, míg a *12–13 évesek* a *Régmúlt kövei között* lapjain elmélyülten foglalkozhatnak a 19. század irodalmával. A *13–14 éves olvasókat* pedig a *Jelek az úton* hívja az ennek a korosztálynak már feltáruló, kitüntetetten 20. századi művek feldolgozására.

Összetett, bonyolult kihívással néztem szembe, amikor megterveztem az irodalmi feladatgyűjteményeim tematikáját. *Mindenekelőtt* azzal a ténnyel kellett számolnom, hogy a konkrét, elemzendő szemelvényeket csak elvétve, ritka esetekben szerkeszthetem be az egyes kötetekbe; feladatokat, a műveket árnyalt megközelítésben vizsgáló tennivalókat, úgynevezett irodalompedagógiai munkaformákat viszont annál többet vagyok köteles az egyes szépirodalmi olvasmányok köré rendezni. „*Melyek ezek a művek?*” – hallom máris a kollégák és az érdeklődő szülők jogos kérdését. Jogos, mert évente gyarapszik a piacon az irodalomkönyvek száma, sőt már itt kopogtatnak a meghatározott elemekből épített (modul) könyvek is. A magyar irodalomnak azokkal a verseivel, elbeszéléseivel, regényeivel találkozotam a 10–14 éveseket, amelyek nyolc évszázados irodalmunk legjobb alkotásainak elismert műgyűjteményéből, az *irodalmi kánonból* valók. Ezeknek pedig ott a helyük az irodalomkönyvekben, legyen bárki is azok írója. Egyébiránt a többkönyvűség elkötelezett híveként vallom: az aktuális költő/író kötetei tűnnek igen hasznos forrásoknak, egyúttal a továbbolvasásra készítő-csábító könyveknek.

A megcélzott korosztály olvasásra való beállítódásáról mind a gyakorló pedagógusok, mind a kutatók tényekre alapozottan többféle véleményt alakítottak már ki. Magam a 10–14 éveseknek a „könyves világ”-hoz fűződő viszonyát ekképpen látom: az irodalmi feladatgyűjteményeimet használatba vevő gyermekek „*kezdő*”, majd „*mindenevő*”, azután „*szemezgető-válogató*”, a 8. évfolyamon pedig „*felfedező*” olvasók. Mindezek a metaforikus kifejezések az egyre tapasztaltabb olvasóvá fejlődés nem egyszer ellentmondásos, küzdelmes időszakait sűrítik. Sorozatom minden kötetében a leghangsúlyosabb feladatok közé emeltem a *motivált olvasásra* nevelést, ezzel együtt az *olvasási szokás* fejlesztését.

Eltérő meglátások és ítéletek alakultak ki arról, hogy az általános iskolai olvasóvá nevelés/olvasási szokásra nevelés törekszik-e az *elemi olvasástanításon* túl a *magasabb szintű* olvasási funkciók végeztetésére, például

- a) a szöveg mélyebb rétegeinek megértésére,
- b) a stíluselemek kreatív dekódoltatására,
- c) a grammatikai és a szövegnyelvi ismeretek működtetésére,
- d) a hagyományostól eltérő kifejezőrendszerek befogadtatására szövegelemző, -értelmező olvasáskor.

Mind a tanítási, mind a tankönyvírói gyakorlatomban abból indultam ki: a *műértés* a *műélvezet* egyik, ha nem a legfontosabb forrása (2). A mű értéséhez azonban nélkülözhetetlen a *művészi ábrázolás eszköztan* felfedeztetése. Erre azonban meg kell tanítanunk a gyermeket, tudniillik „a műértés nem jelent kevesebbet, mint az egészen újfajta, igen bonyolult dekódolási eljárás alkalmazását. Ezzel senki nem születik, ezt meg kell tanulni, mint egy idegen nyelvet” (3).

A *szemelvényeket* mint *értelmes alanyt* kell megszólítaniuk és értéktárolásra készíteniük a tanulóknak. Ez az *olvasói szerep* a művekkel történő kapcsolatteremtés és -működtetés egyik sajátos, feltétlenül elsajátítandó szerepe. *A művekkel való együtt-létezés formáit* a „Hetedhét határban” című kötet első feladataitól a „Jelek az úton” záró oldalig tanítom, gyakoroltatom és alkalmaztatom a diákokkal. Lássunk egy-két megoldást erre vonatkozólag!

Miután elolvasták a 10–11 éves gyermekek a „Hogyan lettem olvasóvá” című szemelvényt, többek mellett ezekkel a feladatokkal találkozhatnak:

1. Mondjátok el, hogyan lett olvasóvá Rónaszegi Miklós! — az eseménysor reprodukálása
2. a) Jegyezzék le a vallomásnak azt a részét (bekezdés, mondat), amelyik különösen tetszett! — válogató olvasás/jegyzetelés
- b) Miért erre esett a választásotok? — indoklás
3. Beszéljétek el, ti hogyan lettetek olvasóvá! — olvasmányfüggő individuális élmény felidézése

A Zotmund vitéz hőstettét megénekelő ballada nyomán készítettem ezeket a feladatokat a „Régmúlt kövei között” című feladatgyűjteményembe:

1. Egymás után többször is olvassátok el a bűvár Kund történetét megörökítő Vörösmarty-művet!
Válaszoljatok az alábbiakra!
a) Melyek a cselekmény fő csomópontjai? Előzmény, főesemény, következmény — beállítódás szempontkövetésre
- b) A drámai történet színhelye. — megfigyelés, kiemelés, válogatás
- c) Az esemény szereplői. — szegmentálás
2. Mit mondhatott Vörösmarty a korabeli olvasóknak „A bűvár Kund” történetével? — elhatárolás
- Mit mond napjaink olvasóinak? — beállítódás fiktiiv olvasói szerepre
3. Mutassátok be a főhőst külseje, szavai és tettei alapján! — állásfoglalás megadott olvasmányról
- kiemelés, rendezés, mondat- és szövegszerkesztés irányító szempontok felhasználásával
4. Vörösmarty szemléletes, képszerű előadásmódjának köszönhetjük, hogy „A bűvár Kund” eseményeit szinte magunk előtt látjuk, s halljuk a szereplők és a természet hangjait is. Keressetek példákat ennek bizonyítására! — szoros szövegelemző, tényfeltáró olvasás
5. Bizonyítsátok be, hogy Vörösmarty Mihály történelmi ihletettségű alkotásának műfaja ballada! — felidézés, információgyűjtés, szabálykövetés, egybevetés, szövegszerkesztés
6. a) Tanulmányozzátok „A bűvár Kund” című ballada verselését! — elemzés, konkrét probléma megfigyelése
- b) A vers ritmusa, zeneisége milyen kapcsolatban van ezzel a balladával? — összehasonlítás és összefüggés megállapítása, megszoვეgezés

Lényegretörő válaszokat indokoljátok meg!

Az irodalomelméleti ismeretek közlésével sem öncélúan foglalkozom a feladatgyűjteményeimben, hanem mindig az adott műalkotás köré szerveztem. Igazolásul ezt az esetet mutatom be a „Jelek az úton” című könyvből:

- 1908 augusztusában Itáliába utazott Babits Mihály. — beállítódás szempontkövetésre
Különösen Velence volt nagy hatással költőnkre, akit való-
sággal elbűvölt az ott felfedezett középkor.
(...)
5. a) Vizsgáljátok meg az „Itália” című költemény formáját, — megfigyelés, elemzés,
rimeit és verselését! Adjatok számot a tapasztalataitokról. tapasztalatrendezés
b) Ismerkedjétek meg a következő műfaji jellemzőkkel!
A szonett a világirodalom legelterjedtebb állandósult — olvasás, szabály tanulmányozása
versszerkezete, a középkori szicíliai udvari költészetben
keletkezett.
Ez a versforma tizennégy sorból áll: két 4–4 soros és két
3–3 soros strófaból. A négy soros szakaszok ölelkező (abba)
vagy keresztrímese (abab), a háromsorosak cdc, dcd vagy
cde, cde rímkeplettűek, de előfordulhatnak párrímek (aa) is.
Verselése időmértékes, ritmusa jambikus lejtésű
Hasonlítsátok össze megfigyeléseiteket a most olvasottakkal! — szempontkövető összehasonlítás

A szonett versformáról megfigyelteket, tanultakat a későbbiekben is, így Juhász Gyula versei-
nek tanulmányozásakor is bőségesen kamatoztathatják a növendékek.

Nem titkolt, inkább markánsan vállalt célom az irodalmi alkotások *stilisztikai* szempontú
megközelítése és megközelíttetése. Az irodalom formanyelvének tanulmányozásához tartozik a
művészi kifejezőeszközök következetes, körültekintő bemutatása, megtanítása és alkalmaztatása. A
mesék értékeinek tudatos feltárásakor szinte kézenfekvő a stilisztikum szemrevételezése. Ez a fo-
lyamat erősödik a „János vitéz” tárgyalásakor, majd új impulzusokkal bővül a „Legendák nyomá-
ban” című kötetben a „Toldi” feldolgozásakor, továbbá amikor a szép számban jelen lévő Balassi-
versek tárgyalásának ideje érkezik. A „Régmúlt kövei között” szemelvényei (Fazekastól Mikszáthig)
pazar lehetőségeket teremtenek a stilisztikai többletjelentés mind önállóbb faggatására. Kétségtelen,
hogy a „Jelek az úton” feldolgozása idején (Adytól Radnótiig, Illéstől Nagy Lászlóig) kamatozód-
hatnak az előző évek aprólékos stilisztikai jellegű elemző munkája, például így:

- Hogyan ábrázolja „A grófi szerűn” című vers költői — célzatos problémafelvetés
nyelve az ember és a pusztulás drámáját?
a) Vizsgáljátok meg a mű stílusesezközeit, különös tekintettel — részletes szempontkövetés
a következőkre:
— festői (költői) jelző, — adatgyűjtés, elemzés
— szimbólum,
— metonimikus megszemélyesítés,
— irónia, groteszk,
— ismétlés, fokozás, erősítés,
— ellentét.
b) Elemző munkátokban mutassatok rá a vers költői kifeje- — összegzés, állásfoglalás
zőeszközeinek többletjelentésére!

Az eddigi példáim is azt hivatottak alátámasztani, hogy az elemzésnek (értelmezésnek, érték-
feltárásnak) a mindenkor konkrét mű külső-belső jellegzetességei megmutatásából, a részletek
összefüggései megvilágításából kell felépülnie.

A 10–14 éveseknek szánt irodalmi feladatgyűjteményeimben, azok *szövegszerkesztési* felada-
taiban nemcsak a műelemzés, műértelmezés, műajánlás, kritikai műfajokat tanítom és gyakoroltatom
évről évre, szemelvényről szemelvényre, hanem a klasszikus iskolai műfajokat is, nevezetesen: az
elbeszélést, a leírást, a novellisztikus elbeszélést (közlésforma-változatok komplex alkalmazása).

Valamennyi évfolyamon meghatározóan jelen vannak a *könyv- és könyvtárhasználati* fogal-

makkal kapcsolatos elméleti ismeretek és az ezekkel összefüggő munkáltató feladataim. A „Hetedhét határban” és a „Legendák nyomában” több könyvtárelméleti problémát érint, de mindig tevékenységbe ágyazottan, például a 10–11 éveseknek a lexikonok, a szótárak és a katalógus részletes bemutatása, ugyanennek a fogalomnak a bővítése, illetőleg a kézikönyvfajták körének értelemszerű tágítása a 11–12 évesek részére. A magasabb korosztályokat a megszerzett-elsajátított könyv- és könyvtárhasználati fogalmak gyakorlati alkalmazására buzdítom. Ez a példa a „Régmúlt kövei között” címűből való:

Lexikonok, szakkönyvek és szótárak állnak rendelkezésre a könyvtárban. Segítségükkel újabb ismeretekhez juthattok. A szakszövegeket forrásmunkaként használhatjátok fel a következők megválaszolásához. Mit jelent?	— ismétlésre utaló felvezetés — olvasás
a) Az anekdota, az anekdotikus.	
b) Az életkép, az életképszerűség.	
c) Az ironia, az ironikus.	— problémafelvetés
Keressetek az Arany János „Összes költeményei” című kötetben példákat a fenti műfajok, illetőleg ábrázolásmódok illusztrálására!	— válogatás — szempontkövetés és -váltás

A „Jelek az úton” című irodalmi feladatgyűjteményemben még összetettebb, ugyanakkor a differenciálás pedagógiai lehetőségeit is ajánló-segítő megoldásokat is találhatunk, ime:

Állítsatok össze bibliográfiát ezzel a címmel: „Hazádnak rendületlenül”.	— feladathelyzet kialakítása
a) Idézzétek fel a bibliográfiáról tanultakat!	— ismétlés
b) Milyen rendezőelveket, szempontokat jelöltök ki munkátokhoz?	— szempontválasztás
c) Vessétek össze az általatok készített munkákat, s végezzétek el a szükséges kiegészítéseket!	— összehasonlítás és elemzés — kiegészítés
d) Az „Itália” című Babits-vers helyet kap(ott)-e a bibliográfiátokban? Részletesen indokoljátok meg elemző véleményeket!	— véleményalkotás — indoklás

Az olvasástudás különböző fokain állnak a 10–14 évesek, azaz kondicionálásuk elengedhetetlen. Tudva azt, hogy miképpen viszonyulnak a jelenleg forgalomban lévő irodalomkönyvek az olvasási készség fejlesztéséhez, határozott segítségadó szándékkal konstruáltam szinte kivétel nélkül valamennyi műalkotáshoz kapcsolódóan a *beszéd- és olvasástechnikai* feladatokat. Ezzel egyidőben a *memoritek* (az emlékezetből felmondandók) körének kialakításához is hozzájárulok, továbbá ezek eredményes tanulása és tolmácsolása érdekében konkrét követelményeket rögzítek.

Irodalmi feladatgyűjteményeim főbb vonásait így rögzíthetem:

1. Minden évfolyamon jelen van *folklorikáink*; *szájhagyományozó* (megjegyzett) *költészetünk* ismert, esetleg kevésbé ismert alkotásokkal képviselve:

- „Hetedhét határban”
mesék, mondák, mítoszok, közmondások, találós kérdések, csúfolók, köszöntők;
- „Legendák nyomában”
ismeretlen szerzőjű dalok, lakodalomköltészet, virágénekek;
- „Régmúlt kövei között”
balladák;
- „Jelek az úton”
archaikus népi imádságok.

2. „Könyvtárvilág” címmel olyan alapvető *könyv- és könyvtárelméleti* fogalmakat dolgozom fel az egyes kötetekben, amelyek segítségével magabiztosabban, céltudatosabban tudnak eligazodni a gyermekek a könyvtár használatában. Felteszem, hogy ezek az ismeretek összebarátkoztatják a tanulókat a könyvtártudományban is teret nyerő informatikával.

3. A szemelvényeket *irodalomtörténeti* aspektusból rendeztem úgy, hogy lehetőleg a tematikus csoportosítás elve se csorbuljon. A művek válogatásában a már jelzett irodalmi kánon, valamint a „Nat” és a saját irodalompedagógiai kompetenciám vezérelt:

a) „Hetedhét határban”

Mesevilág; Petőfitől Petőfiről; Arany, Gárdonyi, Móra, Móricz, Szabó Lőrinc, Tamási Áron;

b) „Legendák nyomában”

Vágy–küzdelem–győzelem: „Toldi” „Egri csillagok”; Évszázadok útján: „Biblia”, költészetünk bölcsőjénél: Janus Pannonius, Tinódi (Lantos) Sebestyén, Bornemissza Péter, Ballasi Bálint, Pázmány Péter, Zrínyi Miklós, Mikes Kelemen;

c) „Régmúlt kövei között”

A magyar felvilágosodás irodalma: Fazekas, Csokonai Vitéz Mihály; Irodalmunk első aranykora: Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Jókai, Vajda, Petelei István;

d) „Jelek az úton”

Csillagmagány: Ady, Krúdy, Móricz, Babits, Juhász Gyula, Kosztolányi, Tóth Árpád, Karinthy; Helytállás: Kassák, Tamási Áron, Szabó Lőrinc, József Attila, Radnóti; Könyörgés fényért: Illyés. Örkény, Weöres, Pilinszky, Nagy László.

4. Az olvasási szokás formálása, erősítése mellett a *szoros szövegelemzés* metodikájára épülő *műelemzési stratégiák* megtanítása áll feladatgyűjteményeim előterében. Az a célom, hogy a szemelvények mélyebb rétegeiről is felkészülten, gyakorlottan, ne csak a stilisztikai fogalomapparátust jól/rosszul szajkózva beszéljenek, formáljanak véleményt a 10–14 évesek.

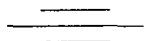
5. Az *irodalom- és művészetelméleti* ismereteket (műfaj, szerkezet, verstan, stilisztika) a foglaltatás klasszikus eszközeit, megoldásait alkalmazva, többnyire az indukció-dedukció útját járva mutatom be. Híve vagyok egy-egy fogalom hosszas előkészítésének, érlelésének, részletes bemutatásának, majd következetes és permanens alkalmaztatásának ott, ahol funkciója van a műalkotásról szóló fejtegetésben. A „Jelek az úton” kötetemben részletesen foglalkozom a „dráma” műnem problémájával „Utak a drámákhoz” címmel. Mintául *Dobcsányi Ferenc*nek a nyolcadikosok részére írt irodalomkönyvét (4) vettem, ott ugyanis példaértékű kidolgozásban kapunk képet arról, hogyan lehet szemléletesen és eredményesen elővezetni a dráma és színjáték fogalomköröket. A szakmai pályafutásomat megalapozó mesterem munkáját tantárgytörténeti előzményként kamatoztattam ugyan, de igyekeztem új szempontokat is érvényesíteni, például a drámai műnem körébe tartozó alkotások sokoldalú elemzését segíteni.

6. Az *olvasás–beszélgetés–írás* információforrások totális kiaknázására állítodom be a négy évfolyamra tervezett köteteim munkáltató feladatainak készítésekor. A fentebb közölt példáim is alátámasztják ezt az állítást, hogy a verbális kommunikáció e három részterületét egyaránt hangsúlyosan, egymással kölcsönhatásban kívánom fejleszteni.

A feladatgyűjteményeim *gondos segítőtársak* közreműködésével váltak valóra: *dr. Vörös Ferenc* főiskolai docens elsősorban a szakmai korrektség, kifogástalanság szemszögéből, *dr. Kutas Ferenc* szaktanácsadó tanár a felhasználhatóság, az irodalompedagógia vonatkozásában lektorálta tüzetesen a kéziratokat. *Deák Ferenc* a művészi színvonalú illusztrációkat biztosította. A világos, egyértelmű, a tanítást-tanulást segítő tipográfia és lelkiismeretes szerkesztői munka *Árokszállási Ildikó* érdeme.

A Mozaik Oktatási Stúdió kiadásában a 10–14 évesek részére megjelent irodalmi feladatgyűjtemények új színfoltot jelentenek a taneszközkínálatban. A felhasználók szakmai-pedagógiai véleményére mind magam, mind a kiadó érdeklődéssel számítunk.

1. H. Tóth István 1997: „Az olvasás: felfedezés” – Egy korosztály irodalomértésének alakulása (Kandidátusi értekezés). Magyar Tudományos Akadémia Doktori Tanácsa, Budapest.
2. Kádárné Fülöp Judit 1997: *Irodalmi kánon és magyar pesszimizmus*. Magyartanítás, 5:12–17.
3. Kelemen Péter 1988: *A képességfejlesztő irodalomtanítás* (Kézirat). ELTE BTK XX. századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék–Fővárosi Pedagógiai Intézet, Budapest.
4. Dobcsányi Ferenc 1983: *Irodalmi olvasókönyv az általános iskola 8. osztálya számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.

DR. DOMONKOS JÁNOS
Fővárosi Iskolaszanatórium
Budapest

A mohácsi busójárás

Egyedülálló különlegessége az országnak. Mai formájában is felejthetetlen élmény. Az idén február 20-án, vasárnap rendezik meg a busójárást Mohácson. Évtizedek óta vonzza az érdeklődőket messziföldről is ez a látványos farsangi népszokás.

A mohácsi sokácok tavasz-ünnepe, sokác nyelven: a *poklada*. Átöltözést, átváltozást, újjászülést jelent. Egyszerre jelenti a szülőhazát, és őrzi a nemzetiségi tudatot. Máig élő hagyomány az álarcos, álruhás mohácsi busójárás felvonulás, melynek kiindulási helye a Koló téren még 1967-ben felavatott totemoszlopra emlékeztető Busó bronzszobor.

A városba látogatók – újabb hagyományként – felkeresik a Mohácsi Történelmi Emlékhelyt is, nemzeti történelmünk egyik sorsdöntő eseményének, az 1526. aug. 29-i mohácsi csatának köbén, bronzban, élő és holt fákban megelevenített emlékezetét. A csatavesztés évszázadokra kirekesztette Magyarországot az európai fejlődésből, és a magyar nép évszázados szenvedését indította el. A 150 esztendő törökvilág végére a magyarság lélekszáma alig érte el a 3 milliót. Nem véletlen, hogy a magyar századok megőrzik Mohács emlékezetét.

A busójárás az idők során sok változáson ment át, de mai formájában is felejthetetlen élmény. Eredetét a mohácsiak a török uralom idejére vezetik vissza. A monda szerint a városból annak idején a busók kergették ki a törököket. Ugyanolyan szilaj zenebonával, ahogy ma is köszöntik, ünneplik és temetik a farsangot.

Azonban bármilyen kedves is ez a monda, egyáltalán nincsen valóságalapja. A törököket ugyanis a városból és környékéből az úgynevezett második mohácsi csata – a győztes nagyharsányi ütközet, 1687. aug. 12-e – nyomán Szebenyi György hajdúi verték ki!

Valóságalapot nélkülöző, pogány korabeli hagyománytisztelet ez, amelyben az ősi farsang misztériuma, babonás-játékos világa elevenedik meg. A mohácsi busójárás egyedülálló különlegessége az országnak. Előkerülnek az ijesztő, színes faálarcok, a nagyhangú, rozsdás kolompok, a zizegő fűzfakürtök, a fülzúgató kereplők, a dudák, a pendelyek, a sokráncú gatyák, a hosszúszőrű subák. A farsang vasárnapjára érik el csúcspontjukat az események. Az utcákon megjelennek a homokzásások „jankelék” és a legkülönbélebb, más busó figurák. Ijesztő a sok faragott, színes álarc, hatalmas kunkorodó kos szarvaikkal, fehérén villogó hiányos fogazatukkal, merev tekintetükkel. A bajszos, kenderszakállas álarcot hosszúszőrű suba fedi. Ingük derékban széles csillogó szalaggal átkötött. Különleges öveiken vaskos kolompok döngenek-bonganak.